

ANTZINAKO IPUINAK

PERU ETA MARIXA

Erri txiki bateko auzotegi baten, deika dago Gergori umian ardurez: Antontxu... Malentxu... Xabiartxu... Etorri zaitzeze danok aititan ipuñak entzutera, eta danak batuta aurkitxu ziranian, asi zan aitita bertso onek esanaz:

IPUÑ IPUÑ A LA MANERA
AUNTZAK IGON DEU LABA GANERA
ONEN ADARRAN ZORROTZAK
XABIERTXUN AGORA KOROTZAK

Eta danak barre aldi bat egin da gero, asi zan aitita ipuñak kon-tatzen».

PERU ETA MARIXA

Antxiña gure Euskal-erriko uri txiki baten, bixi ziran PERU eta MARIXA senar emaztiak. Onek guztiz pobriak ziran, eta etxe txiki zartxu baten bixi ziran, euren Peru-txu osasun gitxiko semetxu bategaz.

Gurasoak zoratuta egozan, euren seme txikiyagaz, baña azkenian alegin guztiyak eginda gero bere, osasuna zaintzen, il yakian euren mutil-polita.

Uri txiki onetako KANPO SANTUA, urrun egoan, eta Elexa nagosiyen elizkixunak eginda gero, Marixak esan eutsan Peruri: «Ba-

dakik Peru, urrun dagona uri onetako kanpo Santua, eta gaba etorri baño lenago, joan biarra daukagu Perutxuren gorputzari lurra emoten. Eta au esanda gero, urten eben senar emaztiak umetxuaren gorputza kaja baten sartuta.

Esan dodan legez, kanpo Santua urrun egoan, eta neke, neke, eginga elduziran bertara. Semetxuan gorpuari lurra emon da gero, kanpora etozala, Marixak esan eutzan Peruri. Badakit Peru, gaba ganian daukaguna, eta gure etxia emetik urrun dagoana; ekarrineik, atiori onantz (kanpo Santuko atia), juan gaitez anbet ariñen etxera.

Marixa joién aurretik, eta bide zatibat ibilli ta gero, atzerantz begiratu ebanian, ikusi eban zelan etorren Peru, ate andibat lepoan ebalá, eta pentzaurik esegoala ondo, burutik onek berbok esan eutsozan:

Zer dakak Peru? I, ez ago ondo burutik. Zegaitik ator kanpo Santuko ate zar ori lepoan artuta?; «Ara Marixa, erantzun eutzon Peruk: Zeuk ezan daustazu atia onantz ekarteko, eta emen nago zeure agindua beteta! Ez gixona erantzun eutzon Marixak, Nik esan dautzut atia isteko, eta ariñ etorteko, baña ez atia lepoan artuta ekarteko.»

Ikusirik Marixak bere Peru gixajoa, guztiz nekatuta egoala, bere ate andiyan pixuegaz, eta gaba ganian eukala, akordau eban, gaba basoan pasatzi, arbola edo sustar zabal batera igonda.

Arbola gane onetara igon da gero, biyek egozan ixil ixilik, Peru gustiz nekatuta eta Marixa berba egiteko gogua joanda. Onetara egozala, gabeko amabiyak ingeruan, agertu zan lapur kuadrilla andi bat, eta Peru eta Marixa egozan arbola azpira etorri, eta egiñeben su andi bat, onen epeltasunian gaba pasatzeko asmuagaz.

Marixa, dardara baten egoan, eta Peruri esaten eutson ixillian: «Jaungoikoagaitik eseik zirkiñik egin auen lekutik, beztela galduék gozak!» Lapurrak asi ziran diruak kontatzen, eta onetan egozala, Peruk esan eutzon Marixari: «Marixa: au da nik daukodan txixelariye.» Eta au esanda gero, asi zan txixa zarrastada andi bat egi-ten, lapurrak egozan lekura.

Onek ikusi-ebanien euren ganera jausi yaken zaparradia, zutundu ziran danok, eta gora begira jarriaz, agoa zabalik, esaneben danak batera: «Jaungoikoaren orixoa!», eta beste barik jarraitu eben euren diruak kontatzen.

Marixa larrituta egoan Peruk egiñeban astokeriagaz, eta barriro emoneutzosan beren kontseju onak: baña Perun erantzuna beste astokeri bat izantzan, eta prakak askatuta, Marixari, erantzun entzen; Marixa au da daukadan kaka larriya... eta au esanda... plisti plasta!

egiñ eban kaka lapurren ganera. Onek lengo moduan sutundurik, jarri ziran gora begira, eta agoa zabalik, esanaz... Jaungoikoaren mostazia!

Marixa asi zan ixillian Peru gogor artzen: baña au esegoan txanxtetako, bere ate zar andiya lepoan ebala, eta azkenian Marixari *nekatuta egoala* esanago eta eziñebala geyago aguantau, bota eban ate zarrau lapurren ganera, danok zuen ondoan batzarrien egozala.

Lapurrek artu-eben ikaria etzan txikiya, eta igesik joan ziran esanaz... Jaungoikoan kastigua! eta geyago etziran agertu.

Peruk eta Marixa ikusirik lapurrak an beian itxi eben aberastasuna, jatzi ziran arbola ganetik, eta asi ziran diruak zakuetan sartzen lapurrak andik urrun batuziranian, batzarra egiñeben, eta akordatu eben sugertera botatzia nor juango etesan euren arerioak zenbat zirian ikustera.

Goiz aldia eldu baño lenago, eta Peru ta Marixa lapurrek egozan zutondoan egozala, eldu yaken kuadrilla atako lapur bat, an egozanak nortzuk eta zenbat zirian jakitera.

Alkaregaz konfiantza apur bat artu ta gero, bere lagun egintzan lapur onegaz, eta postura egiñik nok euken mingaña luziagoa, artaziyekas mingain puntia kendu eutzan lapurari. Au, igesi joan zan beren lagunengana, eta preguntaurik se jente egoan euren diruen, jabe eginda mingain puntian faltas, erantzun eban: Mirmilla... mirmilla... eta lapurak milmillak zirala pentsaurik an egozanak, bildurtu ziran, eta etziran atrebidu bariro joaten.

Goiz aldia etorri ta argituzanian, ikusirik iñor estorrela, Peru eta Marixa guztiz aberastuta etxeratu ziran, eta pentzau eben beste uri andibateko etxe barri bat erostia, eta bertan bixi ixatia.

Lapurren diruakas aberastu ta gero, etxia erosi eben Bitoriako ausotegi baten, eta beste erribátzuetan be erosi zeituzan beste propiedade batzuk.

Peru guztiz abille eta biergiña zan, eta oñetakoak egin, eta konpontzen ekiyezán, gero erri txikietako periyetan salgei jarteko azmuagaz.

Noizik beñian Marixak bialtzeneban beren Peru, propiedadie eukosan erriyetara. Gabon jayak etorri ziranian, oitura zan legez, errentak kobratzeko egunak ziran, eta gure Peru, Marixan aginduz, Otxandiora juateko gertu egoan.

Marixak, beti bezela emon eutzozan kontzeju onak beren Peruri esanaz, Bitoriatik eta Otxandiora, bide luzia eta itzela dauk, eta gaba etorri baño lenago eldu biarra daukok eure Marixagana. Badakik ondo lapur asko dabillua bide onetan, eta laguntazun gitxiko eta kontuz ibilteko bidiak dirala onek.

Marixan kontzeju onak artu, ta urten eban Peruk, goizian goize-
tik Otxandioko errirantz, bertan bezkaldu, lagunak agurtu, errentak
kobrau, eta gaba etorri baño lenago etxeratzeko asmuagaz.

Goiz guztia bidian egin da gero, eldu zan, gure Peru, Otxandiora:
eta bere lagun, eta erreteruak agurtu ta gero, onekas bezkaldu eban.

Negua zan, eta arratzalde laburra euken gure Peruk, denpora gi-
txiyan bier asko egiteko, eta baso erdibatzuk edanda, bere bideskun-
diari azkena emoteko, urte-eban gure Peruk Bitoria aldeko bidia
artuta.

Illun abarra san, eta Peruri etorri yakasan, burura, Marixak
emondako kontseju onak.

Ibilli aldi bat egin da gero, gau illuna etorri zanian, agertuyakon
lapurkuadrilla andi bat, eta besoak gora esanaz, eskutur biyak lotu
ta gero, txara edo berezi batera eroan eben.

Berezi onetan, lapurrak euken txabola txiki bat, eta bertan ego-
zan bera bezela lapurtu tako beste gixon eta andra batzuk. Onek
triste egozan, euren diruak lapurrari emonda, azkatzazuna nos emongo
eutzen begira, euren etxietara juateko.

Onek bezela gure Perun txandia elduzanian, errekestau eben di-
ruak kentzeko azmuagaz, baño es eutzen topau ezertxo be, eta umore
txaragaz, egozan lapurrak, Peruren pobretazuna ikusirik. Asi ziran
lapurrak gixon lapurtuari askatazuna emoten, eta banan banan, baso
bat ardao emonaz, jarten zitusten bidian euren etxiatara juateko.

Gure Perun txandia elduzanian, eta ardaorik emonbarik agurtu
ebenian, Peruk esan eutsen lapurrari: Lapur jauna! Neretzako? Es-
dago ardaorik? Lapura eta jauna erantzun eutzan onek; eta ukubi-
llegaz jo eban kapelan, eta bota eutzesan, lurrera kapela eta kape-
lapan eukezan erreteruak ordaindutako ontzako urriak.

Lapurren pozak, eseuken azkenik, Perun erreteruan ontzako
urriak an agertu ziranian; eta barre aldi bat egin da gero, es-
kindu eutzen Peruri, berari tokatzen yaken baso ardoa: baño onek
ezeukon ezer artzeko gogorik.

Gau illuna eta itzela zan, eta bide luzia eukan, ondiño, gure Pe-
ruk, etxera eltzeko. Triste joyen Marixak emondako kontzeju onakaz
gomutauas, baño ezeuken erremediorik, eta ibilli ta ibilli, eldu zan
goiz aldian, dirurik barik eta guztiz nekatuta, bere etxera.

Marixak arduretan pasau eban gau guztiya, Peru bere sazoyan
agertu etzanian, eta ikusirik zelan eldu zan gisajoa, eta jakiñik ze-
lako estutazunak pasau ta egoan, berak animatu eban esanaz: «Bizi-
ya, diru guztiyen ganetik dagoala», eta aurrerantzerakoe giñeben
alegiña trankillago bixi izateko.

Bitoriako etxiak, gitxi baña lur onak eukesan: eta asmau eben propiedadiak zaldu eta lur onek gobernatu, aurrerantzian baketzuiago bixi izateko.

Onetarako, Perutxuaren faltaz, ekarieben erriko etxetik, amalau urteko mutiltxu bat, biyer etzi, morroi bezela etxian jarraitzeko. Mutiltxu onek Antontxu euken ixena, polita eta bizkora, baña «tarta-mutua» zan.

Urte batzuk pasau ziranian, gure Antontxu mutil ederra eginda egoan: eta Peru eta Marixari lagunduaz, onek baketzu eta zabaltazun andiyegaz bizi ziran.

Gau batian, etxe onek euken basoan aurkitu ziran, zarri bezela, Otsoa eta Axerixa. Lagunak ziran eta denpora askoan alkar ikusi-barik egozan.

Otsoa, guztiz argal egoan, eta Axerixak ikusirik beren piguria, esan eutzon gustiz errukituta. Nun ibillias Otsoa, ainbeste denporan? Guztiz argalduta ago. Gexorikegonaz? Es Axerixa! erantzun eutzan Otsoak. Nire gaxoa gozia dok; ainbat egunian ezer janbarik nayauk, eta eugana etorri nok, gau onetan, Peruri osturiko egastien bat emoten badaustak ikustera.

«Nik etxaukat esertxo be, erantzun eutzon Axerixak: baña gero etor neugas, eta neuk erakutzikoodas nun dagoan gaztai eder ta egazti batzuk.» Eta igetargiyak erluz egiten eban errekatxu batera eruan da, esan eutzon Otsoari.

«Sartuadi errekatxu orretan: edan eik dagoan urori, eta euetzako ixangodok gaztai eder eta egaztiyok.» Otsoak ikuzirik igetargiyaren ertusa, bene benetan gaztayazala ziñesturik engañatusan, eta asi zan errekatxuko urak edaten; baña eseban ikusten legortzarik, eta gitxiago gaztairik Axerixak emoten eutzoen animua gaz, egiñeban beste edanaldi bat: baña alperiko biarra zan.

Otsoaren tripia, upel andi bat bezela egoan; eta ikusirik an esegoala gaztairik, urten eban errekatxutik, eta bidian urik jausi estakion, axerixak tapotza jarri otzen otsoari atzeko zuloan.

Goiz aldia zan, eta Peru eta Marixa beren morroyagaz, zoloan garixa ereiten asita egozan.

Axerixak baekiyon Peru eta Marixan etxian goxari ona gertauta ego ala, eta Otsoari berari jaraitzeko esanaz, eldu ziran Peru eta Marixa bierrien egozan solora, eta atzeko tapotza Otsoari kendu, eta asi zan garraxika esanaz... Peru eta Marixa... urek daroa gariye!... Peru eta Marixa urek daroa gariye!...

Onek ikusi —ebenian euren gari— asiyak, urak eroyasela, Antontxu morroyeri dei eginde, makilla bana artu eta emoneutzesen Otsoari azurak bigundu artian, makillada gogorak.

Au jaso zan artian, Axerixak baekiyan nora joan armosua jaten, eta Peru eta Marixan etxian gertuta euken armusua jan, da igesik joanzan bere Otso laguna azurrek apurturik itxia.

Peru eta Marixa, euren morroyagaz, etxeratu ziranian zeozer jateko azmuagaz, aurkitu ziran armuzurik barik, eta Axerixa andik urrun egoan, denporaz igez eginda.

Antontxu ospitaletik ekarri eben mutil txikiya, mutill andi bat egin da egoan, baña onek ezeuken poz andirik aurrerantzian etxe onetan jarraitzeko.

Marixa, Andra ona eta errukitzua zan, baña Peru san zekena eta morroyegaz etzan ezerbere errukitzua, eta egunian errieltxu biko alogeragaz euken.

Gure Antontxu morroya, ardao zalia zan, baña etxian esotzen emoten ardaorik, eta euken alogeragaz etxakan eltzen dirurik.

Goiz batian Marixa elexatik etorrela, esan eutzan morroyak Marixari beren tartamutu berbetiagaz: Marixa: Ni esineike onetara bixi! alogera jasoten espadosu, neure burua botakot oxiiñera, eta au esanagaz joantzian erreka aldera, Marixak estu ta larri jarraitzen eutzola.

Oxiñera elduzianian, Marixa negarbaten egoan esanaz...: Ai Antontxu, esik egin olako astokeririk; eu eta neu biyok kondematuko gozak: erieltxu bat jasokoaut egunako alogera, «Es Marixa erantzun eutzan Antontxuk, eta asi zan jakia kentzen beren burua oxiiñera botatzeko.

Ai Jaungoiko maitia! ziñoan Marixak morroya prakak kentzen asi zanian beren burua oxiiñera botatzeko. Pesetatxubatz jasokoaut (bitartian erantzi eta uretan zartu zanian, Marixa negar baten egoan esanaz: Sei erieltxu emongoedas eta etor legorrera!).

Es Marixa erantzun eutzan barriro morroyak, eta ura espanetara elduyakanian, erantzun eutzen Marixari: Bai Marixa (espanetan eskua eukala) ona artian ura... baña emetik (agoa señalatuta) ardoa!, esanaz urten eban uretatik.

Marixan pozak ezeuken azkenik, eta morroyagaz bakiak eginda, bizi ziran aurrerantzian ondo eta baketzu.

*Eta alan bazan
Zartu deitela kalabazan,
eta urtendeixela
Bituriko plasan.*

JON MARTIN PERTIKA.